

УДК 94 (477)

Надія Білик

СПОГАДИ ЗЕНОНА КУЗЕЛІ ЯК ІСТОРИЧНИЙ ДОКУМЕНТ

У статті досліджено спогади Зенона Кузелі, у яких йдеться про період навчання автора в Бережанській гімназії, його участь в антропологічно-етнографічній експедиції під керівництвом Федора Вовка на Підкарпаття в 1904 р. Визначено чинники, що позначилися на формуванні особистості та наукових зацікавлень ученого, показано вплив родинного середовища на становлення З. Кузелі. Висвітлено історію взаємин Зенона Кузелі та Івана Франка.

Ключові слова: З. Кузеля, Ф. Вовк, І. Франко, спогади, документ.

У сучасній історичній науці спостерігаємо підвищений інтерес до джерел особового походження. Про це свідчить активна публікація мемуарів, щоденників, епістолярію. Особливо зростає увага вчених до спогадів як реалізації свідомості конкретної людини й зображення духовної сфери життя суспільства.

Тривалий час спогади (синонім – мемуари) розглядали як різновид літературного жанру. Питання цінності спогадів, необхідність їх введення до історичних джерел постало в працях дослідників ХІХ ст. Панівним на цьому етапі був погляд на спогади як на другорядний історичний документ, що містить у собі інформацію додаткового ілюстративного характеру. Водночас, виникає інший підхід, згідно з яким, визначено цінність спогадів не лише як джерела фактичної інформації, а й як пам'ятки духовної культури відповідної епохи. Таким чином, зароджується погляд на вивчення спогадів як історичного джерела [1, с. 153].

Поділяємо думку дослідників, які відносять спогади до групи джерел особового походження поряд із автобіографіями, щоденниками, приватним листуванням тощо. Окреслені джерела допомагають відтворити колорит епохи, ілюструють ставлення до конкретних історичних подій представників різних прошарків суспільства, допомагають відновити факти, які не зафіксовані в інших документах. Серед недоліків спогадів слід назвати авторську суб'єктивність, перекошеність фактів, помилки пам'яті та неможливість визначити ступінь правдивості, на які посилається автор.

Спогади визначної особистості епохи варто досліджувати як джерело інформації про минуле (історичний документ) та як пам'ятку культури відповідної епохи (культурний феномен). Вони мають важливе значення в біографічних студіях, а також у вивченні інтелектуальної історії. Спогади, написані освіченим представником певної нації, є носієм історичної пам'яті як засобу духовної наступності поколінь, втіленням свідомого відношення до минулого свого народу, показником рівня цивілізованості тогочасного суспільства.

В історико-культурній спадщині українства виділяється багатогранний доробок Зенона Кузелі (1882–1952 рр.), відомого бібліографа, етнографа, фольклориста, мовознавця, лексикографа, історика, публіциста, редактора, видавця, громадського діяча, доктора слов'янської філології та історії (1906 р.), дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка (далі – НТШ) у Львові (1909 р.), референта і редактора бібліотеки Віденського університету (1906–1909 рр.), завідувача слов'янського відділу та читальні в університетській бібліотеці, викладача Чернівецького університету (1909–1914 рр.), діяча Союзу визволення України (1914–1920 рр.), професора Українського вільного університету в Празі (з 1921 р.) та Українського наукового інституту в Берліні (з 1926 р.), голови Європейського осередку НТШ (з 1949 р.).

Про багатогранну діяльність З. Кузелі, як лексикографа, бібліографа, етнографа писали його сучасники в ювілейному виданні «Збірник на пошану Зенона Кузелі» (Париж, 1962 р.) [2]. У радянські часи про вченого не згадували, його праці зберігалися у спецфондах. Після проголошення незалежності України наукова спадщина З. Кузелі стала предметом досліджень у працях українських вчених В. Погребенника [3–4], В. Качкана [5–6], О. Хміль [7], Т. Подоляки (Пацай) [8–9], Н. Білик [10–12] та інших. Однак, для широкого загалу українського суспільства інтелектуальна спадщина З. Кузелі залишається маловідомою.

Наукового вивчення потребують мемуари діяча. З нагоди 135-річчя від дня народження та 65-х роковин смерті визначного представника української духовної еліти присвячуємо дослідження спогадів З. Кузелі, надруковані під назвою «Із моїх споминів про Івана Франка» на сторінках часопису «Літературно-науковий вістник» у 1925 р. [13]. Спогади З. Кузелі дають уявлення про особистість самого автора, стиль його мислення, риси характеру, тому вони є важливим джерелом до вивчення його біографії та світогляду. Водночас, ці спогади дають можливість уточнити перебіг подій, свідком яких був автор, і в цьому аспекті вони є важливим історичним документом.

Варто зазначити, що загальна кількість спогадів, присвячених Іванові Франкові, вимірюється декількома десятками. Серед авторів – Кирило Студинський, Володимир Гнатюк, Михайло Грушевський, Андрій Чайковський, Богдан Лепкий, Василь Щурат, Осип Маковей, Микола Вороний, Петро Карманський, Михайло Яцків, Іван Труш, Михайло Рудницький, Володимир Дорошенко, Євген Чикаленко, Василь Сімович, Степан Смаль-Стоцький, Іларіон Свенціцький, Роман Завадович, Христя Алчевська та ін. З підручників і монографій постає офіційний образ Каменяра, тоді як спогади сучасників відривають нам неофіційний та суб'єктивний портрет І. Франка як живої людини. Сьогодні їхні спогади зібрано воедино у виданні «Спогади про Івана Франка» [14], впорядкованому відомим літературознавцем Михайлом Гнатюком.

Спогади З. Кузелі про І. Франка є описом життєвого досвіду автора. Вони належать до джерел особового походження міжособистісної комунікації з елементами автобіографії. У 1925 р., коли опубліковано спогади З. Кузелі, вчений жив і працював в еміграції у Берліні. До написання спогадів його спонукало не лише бажання поділитися пережитим, розповісти сучасникам і нащадкам про своє знайомство із відомим українським письменником, а й почуття туги за Батьківщиною, яку змушений був покинути з початком Першої світової війни у 1914 р.

Оповідь подається у хронологічній послідовності та охоплює період з 1894 р., коли З. Кузеля навчався в Бережанській державній польській гімназії, й до 1904 р., коли він брав участь у складі першої антропологічно-етнологічної експедиції етнографічної комісії НТШ, яка працювала під керівництвом Федора Вовка на Підкарпатті. На той час мемуарист закінчив філософський факультет Віденського університету, спеціалізувався в етнографії у провідних дослідників. Ще студентом він був задіяний як волонтер в антропологічному та археологічному відділах цесарського надвірного музею та музеї австрійської етнографії [2], що сприяло поглибленню його наукових знань.

Спогади З. Кузелі зображують обставини, у яких відбувалося формування української інтелігентної верстви в Галичині у кінці XIX ст. Про це йдеться в першому реченні спогадів: «З Іваном Франком я познайомився ще як молодий гімназійний ученик і то при нагоді, що її можна вважати характеристичною для 90-их років XIX століття» [13, с. 241]. Далі автор описує події, що передували зустрічі з письменником: «Я ходив до бережанської гімназії й живо займався організацією молодіжної, закладанням та веденням тайних студентських гуртків і... доволі звичайною між тодішньою молоддю погонею за позашкільною книжкою. Не було в Бережанах і найближчій околиці книжки, якої б я й мої найближчі товариші, як А. Цурковський, І. Боднар, А. Глинянський, І. Юркевич, Гр. Качала й ін., не мали в своїх руках» [13, с. 242]. У цьому контексті варто зазначити, що в 1894 р. З. Кузеля розпочав навчання у Бережанській державній польській гімназії, де «витає» дух Маркіяна Шашкевича. Це сприяло розвитку його особистості, який у 1898 р. заснував у ній таємний гімназійний гурток «Молода Україна», до якого залучив майже всіх своїх товаришів. Саме їх прізвища перелічив мемуарист у спогадах.

Спогади містять цікаві описи побуту бережанських гімназистів, відомості про міжособистісні стосунки з представника тогочасної галицької еліти. Насамперед, З. Кузеля пише про роль друкованих видань у становленні особистості тогочасної молоді: «Книжки й журнали були нашою насущною потребою, і ми не жаліли часу й труду, щоб їх тільки добути. Дещо ми спільно купували й передплачували, у нас була, між іншим, гарна «книжкова» бібліотека, але ще більше діставали ми поза шкільною і бурсацькою бібліотеками...» [13, с. 242].

З особливим захопленням автор розповідає про «гарну книгозбірню» свого дядька о. Сильвестра Лепкого, який доводився рідним братом Іванни, матері З. Кузелі. С. Лепкий (1845–1901 рр.), закінчивши теологічний факультет Львівського університету та Львівську духовну семінарію, належав до найосвіченіших осіб свого часу. Він був відомий як публіцист та письменник, який друкував свої твори у народовських виданнях під псевдонімом Марко Мурава. Співпрацюючи з «Просвітою» та НТШ, брав активну участь у громадському житті краю. Від 1891 р. о. Сильвестр опікувався парохією у селі Жуків, неподалік Бережан. У його приватній бібліотеці зберігалося, за словами З. Кузелі, «багато старших наших видань (як, прим., річники «Зорі», «Правди», «Вечерниць», «Ватру», «Товариша», твори Чубинського, «Зорю Галицьку» і т. д.)» [13, с. 242]. Отже, саме під впливом о. С. Лепкого З. Кузеля захопився народовськими ідеями, які панували серед представників греко-католицького священства у Галичині.

Народовці виступали за єдність всіх українських земель та розвиток єдиної української мови на основі народної говірки. Вони проводили значну культурницьку роботу: видавали книжки та часописи живою народною мовою. Першим їхнім друкованим органом був журнал «Вечерниця», який виходив упродовж 1862–1863 рр. Зміцненню народовських позицій у національному русі українців Галичини сприяли періодичні видання відповідного спрямування, які з 1867 р., коли започатковано газету «Правда», почали регулярно виходити друком. Особливо популярним серед

читачів був літературно-науковий часопис «Зоря» (1880 р.), на сторінках якого друкували найкращі твори як наддніпрянських, так і галицьких письменників [15, с. 65].

Серед читацьких уподобань З. Кузеля-гімназиста був літературний альманах «Ватра» (1887 р.), що виходив друком у Стрию, до співпраці в ньому залучено письменників із Наддніпрянщини. У спогадах також йдеться про літературно-науковий журнал революційно-демократичного напрямку «Товариш», заснований групою прогресивних львівських студентів у 1888 р.; до редакції видання, крім студентів, входили І. Франко, О. Терлецький, М. Павлик. Згадує мемуарист і про етнографічні праці Михайла Чубинського, автора вірша «Ще не вмерла Україна». Серед «старих наших видань» у спогадах виділено першу газету українською народною мовою «Зоря Галицька», що виходила у Львові впродовж 1848–1857 рр. як друкований орган Головної Руської Ради. Таким чином, бережанські гімназисти читали провідні часописи для українців Австрійської імперії.

Значний вплив на становлення особистості З. Кузеля мав старший син о. Сильвестра – Богдан Лепкий (1872–1941 рр.), відомий український письменник, вчений, перекладач, публіцист, промовець, педагог, художник, мистецтвознавець. Отримавши диплом про закінчення філософського відділу університету Яна Казимира у Львові, Б. Лепкий з 1 вересня 1895 р. розпочав свою педагогічну кар'єру в Бережанській польській державній гімназії, де викладав українську мову та літературу, польську та німецьку мови. Варто згадати такий аспект взаємин: З. Кузеля був «пильним й талановитим» учнем Б. Лепкого у Бережанській гімназії, про що з приємністю згадував викладач через багато років у листі до родича [16, с. 1]. А Зенон про ті роки пише у спогадах, як гімназисти діставали книги «від 1895 року з нової «модерної» бібліотеки проф. Богдана Лепкого в Бережанах» [13, с. 242], тим самим акцентує увагу на зацікавленні гімназистів новітньою європейською літературою.

Незважаючи на те, що неодмінною рисою спогадів є суб'єктивізм, З. Кузеля не зосередився на власному «я», а приділив значну увагу розповіді про своїх друзів, колег тощо. Його спогади насичені інформацією про багатьох відомих і не дуже відомих діячів Галичини кінця XIX – початку XX ст. Зокрема, мемуарист пише про власників приватних бібліотечних збірок у Бережанському повіті: «Так само користувалися ми книжками пань Глібовицьких із Шумлян, о. М. Глібовицького й д-ра Андрія Чайковського з Бережан, о. Мих. Мосори з Поручина, старого проф. П. Дуткевича й ін.» [13, с. 242].

Серед згаданих персоналій привертає увагу постать о. Михайла Глібовицького (1818–1887 рр.), греко-католицького священика з Бережан (тестя о. С. Лепкого. – Н. Б.). Він був непересічною людиною своєї доби, займав посаду віце-маршалка повіту. Мав велику бібліотеку, особливою гордістю якої вважалися «Русалка Дністрова» та рукописи о. М. Шашкевича, з котрим о. Михайло товаришував у шкільні роки. Ольга Хміль, дослідниця бібліографічної спадщини вченого, слушно зауважила: «На розвиток молодого З. Кузеля великий вплив мав о. Михайло Глібовицький, у якого була бібліотека з рідкісними книгами, якими міг користуватися гімназист-початківець. Можливо, це й спонукало його пізніше стати бібліотекарем і бібліографом» [7, с. 331].

У спогадах З. Кузеля найбільше вражає перелік читацьких уподобань бережанських гімназистів у кінці XIX ст. Молоді люди «пильно стежили за літературно-науковими «новинами», розбивалися за кожним новим числом «Зорі», «Життя й слова» і «Записок Наукового товариства імені Шевченка» й залюбки зачитувалися в критичних статтях і працях І. Франка, В. Щурата, Б. Грінченка, О. Кониського, М. Комаря, М. Грушевського й ін. Кожна нова поява викликала в нас живі й довгі дискусії, живий обмін гадок. Услід за тим ішли власні «проби пера», видання гектографованих журналів, часописів і метеликів і поширювання наших видань...» [13, с. 242]. У цьому контексті слід зазначити, що З. Кузеля в гімназійні роки редагував таємні учнівські журнали, дописував до громадсько-політичної газети «Діло», здійснював свої перші етнографічні записи.

Зі спогадів З. Кузеля дізнаємося про матеріальне становище автора, який міг витратити кошти на придбання книжок: «... я свобідний сотик обертав на купно й спровадження книжок, і вже за гімназійних часів мав доволі велику й гарну бібліотеку». Маючи трохи призбираних грошей, хлопець вирішив у 1897 р. сам вибратися до Львова, щоб купити нові книги. Тоді у Бережанах не було залізничної станції, й «треба було їхати 5–7 миль до Зарваниці коло Золочева або до Бурштина». З. Кузеля щиро звіряє своє думки у спогадах: «Мені жаль було грошей на місце у фіякрі та на залізницю, бо за те можна було купити спорту пайку літератури, тому я вирушив до Львова пішки» [13, с. 242]. На той час Зенону було п'ятнадцять років.

Цікавими фактами наповнений опис «екскурсії» до галицької столиці. Короткий побут З. Кузеля у Львові був позначений відвідинами НТШ, спілкуванням із Каролем Беднарським (1848–1911 рр.), директором друкарні НТШ, яка за час його керівництва стала найбільшим центром видання української літератури в Галичині; тут друкувалися усі журнали та збірники товариства. Як пише мемуарист, «старий Беднарський» «ласкаво прийняв» юного книголюбця. Згодом З. Кузеля відвідав

українського письменника, публіциста, громадського й політичного діяча Михайла Павлика (1853–1915 рр.). У спогадах відображено такі обставини їхньої зустрічі: «... як слідувало тодішньому молодому чоловікові, зайшов до пок. М. Павлика, який навантажив мене цілою силою брошур і брошурок, що я ледве заніс із Куркової вул. на Пекарську до своїх свояків» [13, с. 242]. У цих словах перед нами постає жива особистість кожного з діячів, яких зустрів Кузеля-гімназист у Львові.

Зупинимось детальніше на своєрідності змалювання «мемуарного образу» І. Франка у спогадах З. Кузелі. Пам'ять З. Кузелі про І. Франка – це органічна частина спогадів, що охоплюють майже десятирічну історію. На тлі окремих епізодів, які згадує З. Кузеля, вимальовується один із найбільш різнобарвних портретів І. Франка, створений його сучасниками. Коментарі автора на адресу письменника зустрічаються впродовж усього тексту спогадів. Завдяки конкретним штрихам йому вдалося реконструювати образ І. Франка як людини дуже скромної, відкритої до спілкування.

Про їх першу зустріч у Львові З. Кузеля писав щиро та емоційно: «Другого дня я вибрався до д-ра Франка, треба сказати, з великим трепетом, не знаючи, як прийме мене сей відомий письменник, до якого вся наша молодь ставилася не тільки з пошаною й подивом, але також із відповідним респектом. Я дуже непевно й боязко стукав у двері Франкової хати й ждав, чи мене впустять. Яка ж була моя радість, коли великий Франко прийняв мене цілком інакше, ніж думав я, й, певне, думали наші бережанці. Ми уявляли собі Франка гострим, недоступним чоловіком, і таким я гадав його побачити. Одначе, Франко був дуже приступний та ввічливий, розмовляв зі мною, наче з дорослим, довший час і дав мені на відхіднім деякі свої й чужі видання, між іншим «Австро-руські спомини» М. Драгоманова й числа «Літературно-наукової бібліотеки». Від Франка я вийшов сильно зворушений, в дуже піднятому настрою, й також з чималим пакетом книжок» [13, с. 243].

У спогадах З. Кузелі дотримувався об'єктивності, тому не оминув згадати про своє повернення додому: «До Бережан я вертався вже з великою силою переживань і новин та з поважним запасом книжок, але зате з досить пустою калитою, так, що ледве вистало мені на білет до Золочева, звідки я вже пішки з добрим тягарем ледве доплентався до Жукова під Бережанами» [13, с. 243].

Знаком визнання помітної ролі І. Франка в національно-культурному відродженні стало урочисте відзначення 25-літнього ювілею його творчої діяльності в 1898 р. З. Кузеля теж брав участь у святкуванні, про що зазначено у спогадах: «За гімназійних часів я їздив ще до Львова в 1898 році восени на ювілей 25-літньої діяльності І. Франка та на святочний обхід століття відродження української літератури. Я бачив тоді Франка під час його свята й до сьогодні тямлю його відповідь на вітальні промови Гнатюка, Грушевського, Кобринського й Павлика» [13, с. 243]. Зі спогадів відомо, що З. Кузеля-гімназист був і серед учасників з'їзду українських письменників з нагоди 100-річчя виходу в світ «Енеїди» Івана Котляревського в 1898 р. Сьогодні збереглося фото, на якому серед української еліти (М. Грушевський, І. Франко, М. Павлик, Є. Ярошинська, Н. Кобринська, О. Кобилянська, К. Паньківський, І. Копач, В. Гнатюк, О. Маковей, О. Колесса, І. Петрушевич, Ф. Колесса, Й. Кишакевич, І. Труш, Д. Лукіянович, М. Івасюк) бачимо і представників Бережанщини – Сильвестра та Богдана Лепких, Андрія Чайковського, з якими, ймовірно, прибув З. Кузеля до Львова.

Звернення до спогадів З. Кузелі про І. Франка дає змогу розширити спектр особистісних взаємин відомих постатей. З тексту дізнаємося про гостину франкової родини во. Омеляна Глібовицького в с. Цигани, відвідини письменником парохії о. Сильвестра Лепкого в с. Жуків, куди «приїздив Франко на кілька днів, оглядаючи звідси Рай (село біля Бережан. – Н. Б.) графа Потоцького з його цінною бібліотекою й Василіанський монастир у Краснопущі коло Помор'я з його незрівняним іконостасом і занедбаною бібліотекою» [13, с. 243]. Як бачимо, автор спогадів постійно акцентує увагу на захопленні книгами тогочасної галицької еліти. Водночас, пише про зацікавлення І. Франка церковним малярством.

Зі спогадів З. Кузелі можна почерпнути детальну інформацію про організацію та діяльність першої антропологічно-етнологічної експедиції до Карпат, яку очолив відомий антрополог, етнограф, професор Ф. Вовку 1904 р. Насамперед, автор наголосив на обставинах, що передували його залученню до роботи: «Я саме тоді скінчив філософський факультет у Відні й спеціалізувався в етнографії у проф. Габерляндта й Гернеса, працюючи при тім пильно для видань Наукового товариства імені Шевченка, яке не відмовляло мені в студіях ні моральної, ні матеріальної допомоги. Коли ж Товариство постановило уладити довшу колективну експедицію для антропологічно-етнологічних розслідувань Підкарпаття під проводом голови Етнографічної комісії проф. Хв. Вовка, комісія, до якої, між іншим, як активний член, належав д-р І. Франко, призначила мене членом експедиції» [13, с. 244]. Згодом від Ф. Вовка, що переїздом з Парижа до Львова відвідав Відень, З. Кузеля «з великою радістю довідався, що з нами буде їздити д-р Франко».

Завданням експедиції був збір музейних предметів не лише для НТШ, але також «для петербурзького Музею Олександра III та для Етнографічного музею у Відні» [13, с. 244].

Спогади є важливими для історії науки, бо описують повсякденний побут дослідників. Так, для успішної роботи ними придбано «фотографічний апарат з Герцом найновішої едиції» та відповідний «екскурсійний» одяг. У Львові узгоджено маршрут, однак погодні умови змусили змінити плани. Як пише З. Кузеля: «Нашу дорогу ми мали зачати від Мшанця на Бойківщині, куди ми мали з'їхатися в перших днях серпня. Одначе, тоді саме безпереривно перепадували дощі, й Вовк і Франко могли щойно в половині місяця вибратися в дорогу, забираючи з собою всі прилади й апарати. Я добився до них аж 19 серпня, на самого Спаса» [13, с. 244].

Як свідок і учасник подій З. Кузеля зобразив емоційну атмосферу, в якій працювали учасники експедиції на Львівщині: «виглядало як на ярмарку». «Об'єктами» антропологічних досліджень Ф. Вовка та І. Франка були місцеві селяни, для яких поява панів із фотоапаратом була дивиною. І вчені доклали багато зусиль, щоб переконати забобонних бойків згодитися на антропологічні вимірювання росту чи стопи людини. Однак, неможливо було намовити зняти намотані хустки з голови жінок, бо ті вважали це дурним знаком. Щоб довести бойкам, що вся ця процедура немає злого наміру, для прикладу обміряли місцевого священика – о. М. Зубрицького та всю його сім'ю. «Очевидно, що при тім не обійшлося і без сього, щоб не поміряти й самого Франка, й Вовк із великим вдоволенням проголосив, що Франкова голова чисто українська (мабуть, із покажчиком біля 85) й далеко кругліша, як пересічно, в українців» [13, с. 245].

Спогади З. Кузеля доповнюють багатогранний образ Каменяра, насамперед, вони розкривають творчу лабораторію письменника. Мемуарист згадує: «При всій тій роботі був звичайно присутній і Франко, вкидав сам час-від-часу якесь слово або запит, або записував собі щось на своїх скриптах або коректах. Коли ми міряли й виповнювали антропометричні бланки, Франко сидів, а, властиво, стояв при бічнім бюрку, що було уміщене просто вікон під стіною, й писав, звичайно, оповідання. Я не раз подивлявся ту незвичайну легкість творчості у великого покійника. Його перо скоренько ховалося по невеликих чвертках паперу, й, здавалося, що він весь потонув у своїй праці, не зважаючи на гамір і присутність більшого товариства в кімнаті. Але ось, щось у розмові його зацікавило, й він відвертався від стола, переривав роботу, не кидаючи з руки пера, й мішався до розмови, щоб потім так само скоро вертати до свого писання» [13, с. 245]. Йдеться про роботу письменника над оповіданням «Батьківщина», яке І. Франко почав писати під час свого побуту в с. Мшанець, твір приурочено визначному етнографові Ф. Вовку [17, с. 391].

З. Кузеля брав активну участь у дослідженні матеріальної культури українців. Разом із Ф. Вовком вони «вибралися на село для етнографічних розслідувань», «оглядали, фотографували й вимірювали хати та забудовання, рисували плани, важніші господарські знаряддя і т. д., й нишпорили по всіх закутинах за старовиною» [13, с. 245]. Зібрані польові етнографічні матеріали згодом стали основою їхніх народознавчих праць, що сприяли розвитку української етнографічної науки на початку ХХ ст.

У цьому контексті мемуарист інформує про діяльність І. Франка під час роботи експедиції: «Франко розглядався тільки й випитувався лише то про се, то про те. Одначе йому вдавалося вилловлювати не одно цікаве, старе й нове, й тільки торгувати й платити приходилося вже мені. При тім треба було подивляти його добру пам'ять і бистрий дар спостереження. Се, зокрема, завважив я, коли потім прочитав Франкове звідомлення про сю першу екскурсію на Бойківщину у віденській «*Zeitchrift für österreichische Volkskunde*» й знайшов там дуже докладну характеристику та доволі подрібний опис народного будівництва та народної ноші на Бойківщині, хоч окремих нотаток у Франка не було» [13, с. 246]. Письменник значну увагу приділив опису етнографічного колориту Старосамбірщини. На думку В. Галика, праці І. Франка з окресленої проблематики багаті на фактичний матеріал про культурне життя та побут українського населення [18].

Події щодо перебування учасників антропологічно-етнографічної експедиції в селі Дидьова мемуарист змальовує побіжно. Лише інформує, що вони зупинилися на парохії о. Кузева, який був близьким товаришем І. Франка. У його поіешканні письменник почував себе «цілком, як дома». Тут митець зайнявся рибальством, «яке він так любив». З. Кузеля згадує «цікаві розмови про всякі способи риболовлі, про рибальські прилади, й тут Франко міг з Вовком цілими годинами балакати про всякі ятірі і т. п. Вовк оповідав при тім про риболовлю на Україні, [...] й се завсіди Франка цікавило» [13, с. 246].

Саме під час побуту в Дидьові З. Кузеля мав добру нагоду пізнати І. Франка «з товариського боку». Зокрема він був здивований «його тихій погідливості, яка, здавалося б, стояла в противенстві до його не раз різких виступів у критиках і статтях». Також мемуарист зазначив: «Тільки інколи проривалася у нього охота «пожартувати», й тоді він умів бути «кусливим». Особливо виходив він із свого спокою, коли відчував у кого-небудь тінь прибільшення або бачив,

начебто, неоправдане захоплення» [13, с. 246]. Ця особистісна оцінка З. Кузеля підкреслює багатогранність постаті І. Франка.

Розповідаючи про своє насичене подіями життя, З. Кузеля в кінці спогадів інформує про пізніші зустрічі з І. Франком під час їх роботи в НТШ й поза ним. Йдеться про участь в альманасі «Січ», співробітництво в українському додатку до «Czernowitzer Allgemeine Zeitung» у Чернівцях. Мемуарист мав намір написати докладніше про ці події після впорядкування листування з покійним І. Франком, однак цей задум йому не вдалося втілити в життя. Свої мемуари З. Кузеля завершив таким реченням: «А поки що списую отсі два фрагменти моїх споминів, думаючи, що й малі причинки можуть придатися при писанню більшої монографії про життя й діяльність д-ра Івана Франка» [13, с. 246], тим самим акцентував увагу на меті написання спогадів.

Спогади З. Кузеля – це унікальне історичне джерело, яке несе в собі відображення особистості автора, водночас у них презентовано факти, не відображені в офіційних документах. Автор пише про свою родину та навчання, тим самим дає можливість дослідникам розкрити процес формування його світобачення. Розповідаючи про доросле життя, З. Кузеля більше аналізує, в його спогадах менше емоцій. У невеликих за обсягом мемуарах згадується багато прізвищ родичів, товаришів, колег. На тлі окремих епізодів, які описує З. Кузеля, вимальовується один із найбільш різнобарвних портретів І. Франка, створений його сучасниками. Завдяки конкретним штрихам мемуаристу вдалося реконструювати образ І. Франка як людини, відкритої до спілкування. У цілому спогади З. Кузеля є незамінним джерелом до вивчення життєвого шляху вченого, також вони містять інформацію про побут українських етнографів на початку ХХ ст.

Список використаних джерел

1. Словських У. Загальнотеоретичні питання вивчення мемуарів як історичного джерела: історіографія проблеми // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики. 2006. Вип. 13. С. 152–161.
2. Збірник на пошану Зенона Кузеля: праці філологічної та історично-філософської секцій / за ред. В. Янева. – Париж; Нью-Йорк; Мюнхен; Торонто; Сідней; 1962. (Записки НТШ; Т. 169).
3. Погребенник В. Зенон Кузеля – визначний українознавець // Тернопілля'95: регіон. річник. Тернопіль, 1995. С. 342–348.
4. Погребенник В. Визначний українознавець Зенон Кузеля. Наукова розвідка до 120-річчя від дня народження вченого і 50-річчя смерті // Українознавство. 2002. Ч. 4. С. 14; 2003. Ч. 1. С. 274–281.
5. Качкан В. Фольклористична та етнографічна діяльність Зенона Кузеля // Нар. творчість та етнографія. 2003. № 5/6. С. 11–18.
6. Качкан В. Кузеля Зенон // Українська журналістика в іменах. Львів, 1997. Вип. 4. С. 142–148.
7. Хміль О. Бібліографічна спадщина Зенона Кузеля: типологічні різновиди // Записки ЛНБ. 2008. Вип. 1 (16). С. 330–341.
8. Подоляка Т. Народнознавча діяльність Зенона Кузеля: автореф. дисер. канд. іст. наук: 07.00.05 – етнологія. Львів, 2009. 14 с.
9. Пацай Т. Зенон Кузеля: життя і народознавча творчість. Львів, 2013.
10. Білик Н. Курси українознавства в Берліні (суспільно-культурна діяльність Зенона Кузеля) // Українська освіта у світовому часопросторі: м-ли Другого Міжнародного конгресу, Київ, 25–27 жовтня 2007 р. К., 2007. Кн. 1. С. 58–59.
11. Білик Н. Суспільно-культурна діяльність Зенона Кузеля в Берліні // Зб. наук. праць Науково-дослідного інституту українознавства. К., 2008. Т. XIX. С. 191–197.
12. Білик Н. Зенон Кузеля – лепкознавець // Проблеми інтерпретації творчої спадщини Богдана Лепкого: м-ли міжнародної наук. конф., Тернопіль, 2–3 листопада 2007 р. / за ред. М. Ткачука, Н. Білик. Тернопіль, 2007. С. 307–312.
13. Кузеля З. Из моїх споминів про Івана Франка // Літературно-науковий вістник. 1925. Т. 90. С. 241–246.
14. Спогади про Івана Франка / упор. М. І. Гнатюка. 2-ге вид., доп. Львів, 2011. 814 с.
15. Лазарович М. Історія України: навч. посіб. 2-ге вид. Тернопіль: ТНЕУ, 1999. –147 с.
16. Лист Б. Лепкого до З. Кузеля (від 12.01.1931 р.) // Осн. фонди Обл. комун. музею Б. Лепкого в Бережанах.
17. Франко І. Батьківщина // Франко І. Зібрання творів у 50-ти т. К., 1979. С. 391–424.
18. Галик В. Етнографічно-фольклорний колорит і культурне життя Старосамбірщини у дослідженнях Івана Франка // Актуальні питання гуманітарних наук: зб. наук. праць. 2014. Ч. 10. С. 3–8.

References

1. Yelovs'kykh U. Zahal'noteoretychni pytannya vyvchennya memuariv yak istorichnoho dzherela: istoriografyia problemy [General theoretical issues studying memoirs as a historical source: historiography of the problem]. Spetsial'ni istorichni dystsypliny: pytannya teoriyi ta metodyky. 2006. Vyp. 13. S. 152–161.
2. Zbirnyk na poshanu Zenona Kuzeli: pratsi filolohichnoyi ta istorichno-filosofichnoyi sektsiy [Collection to honor Zenon Kuzeli: works of philological and historical-philosophical sections] / za red. V. Yaneva. – Paryzh; N'yu-York; Myunkhen; Toronto; Sidney; 1962. (Zapysky NTSh; T. 169).
3. Pohrebennyk V. Zenon Kuzelya – vyznachnyy ukrayinoznavets' [Zenon Kuzel – outstanding Ukrainian scientist] Ternopillya'95: rehion. richnyk. Ternopil', 1995. S. 342–348.
4. Pohrebennyk V. Vyznachnyy ukrayinoznavets' Zenon Kuzelya. Naukova rozvidka do 120-richchya vid dnya narodzhennya vchenoho i 50-richchya smerti [A distinguished Ukrainian scientist Zenon Kuzelia. Scientific intelligence to the 120th anniversary of the birth of the scientist and the 50th anniversary of death]. Ukrayinoznavstvo. 2002. Ch. 4. S. 14; 2003. Ch. 1. S. 274–281.
5. Kachkan V. Fol'klorystychna ta etnohrafichna diyal'nist' Zenona Kuzeli [Folklore and ethnographic activity of Zenon Kuzelia]. Nar. tvorchist' ta etnohrafyia. 2003. # 5/6. S. 11–18.
6. Kachkan V. Kuzelya Zenon [Kuzelia Zenon]. Ukrayins'ka zhurnalistyka v imenakh. L'viv, 1997. Vyp. 4. S. 142–148.
7. Khmil' O. Bibliohrafichna spadshchyna Zenona Kuzeli: typolohichni riznovydy [Zenon Kuzelia Bibliographic Legacy: Typological Varieties]. Zapysky LNB. 2008. Vyp. 1 (16). S. 330–341.
8. Podolyaka T. Narodoznavcha diyal'nist'

Zenona Kuzeli [Cognitive Activities Zenon Kuzelia]: avtoref. dyser. kand. ist. nauk: 07.00.05 – etnolohiya. L'viv, 2009. 14 s. 9. Patsay T. Zenon Kuzelya: zhyttya i narodoznavcha tvorchist' [Zenon Kuzel: life and ethnographic creativity]. L'viv, 2013. 10. Bilyk N. Kursy ukrayinoznavstva v Berlini (suspil'no-kul'turna diyal'nist' Zenona Kuzeli) [Courses of Ukrainian Studies in Berlin (socio-cultural activities of Zenon Kuzelia)]. Ukrayins'ka osvita u svitovomu chasoprostori: m-ly Druhoho Mizhnarodnoho konhresu, Kyiv, 25–27 zhovtnya 2007 r. K., 2007. Kn. 1. S. 58–59. 11. Bilyk N. Suspil'no-kul'turna diyal'nist' Zenona Kuzeli v Berlini [Social-cultural activities of Zenon Kuzeli in Berlin]. Zb. nauk. prats' Naukovo-doslidnoho instytutu ukrayinoznavstva. K., 2008. T. XIX. S. 191–197. 12. Bilyk N. Zenon Kuzelya – lepkoznavec' [Zenon Kuzel – lepkologist]. Problemy interpretatsiyi tvorchoyi spadshchyny Bohdana Lepkoho: m-ly mizhnarodnoyi nauk. konf., Ternopil', 2–3 lystopada 2007 r. / za red. M. Tkachuka, N. Bilyk. Ternopil', 2007. S. 307–312. 13. Kuzelya Z. Iz moyikh spomyniv pro Ivana Franka [From my remembrance of Ivan Franko]. Literaturno-naukovy vistnyk. 1925. T. 90. S. 241–246. 14. Spohady pro Ivana Franka [Memoirs of Ivan Franko] / upor. M. I. Hnatyuka. 2-he vyd., dop. L'viv, 2011. 814 s. 15. Lazarovych M. Istoriya Ukrayiny [History of Ukraine]: navch. posib. 2-he vyd. Ternopil': TNEU, 1999. 147 s. 16. Lyst B. Lepkoho do Z. Kuzeli (vid 12.01.1931 r.) [Letter B. Lepky to Z. Kuzelia (dated January 12, 1931)]. Osn. fondy Obl. komun. muzeyu B. Lepkoho v Berezhnakh. 17. Franko I. Bat'kivshchyna [The Fatherland]. Franko I. Zibrannya tvoriv u 50-ty t. K., 1979. S. 391–424. 18. Halyk V. Etnohrafichno-fol'klornyy koloryt i kul'turne zhyttya Starosambirshchyny u doslidzhennyakh Ivana Franka [Ethnographic and folklore coloring and cultural life of Starosambirshchyna in the researches of Ivan Franko]. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: zb. nauk. prats'. 2014. Ch. 10. S. 3–8.

Надежда Билык

ВОСПОМИНАНИЯ ЗЕНОНА КУЗЕЛИ КАК ИСТОРИЧЕСКИЙ ДОКУМЕНТ

В статье исследованы воспоминания Зенона Кузели, в которых говорится о периоде обучения автора в Бережанской гимназии, его участии в антропологически-этнографической экспедиции под руководством Федора Вовка на Прикарпатье в 1904 г. Определены факторы, которые сказались на формировании личности и научных интересов ученого, показано влияние семейной среды на становление З. Кузели. Отражена история взаимоотношений Зенона Кузели и Ивана Франко.

Ключевые слова: З. Кузеля, Ф. Вовк, И. Франко, воспоминания, документ.

Nadiia Bilyk

MEMORIES OF ZENON KUZELIA AS HISTORICAL DOCUMENTS

This article explores memories of Zenon Kuzelia, which refers to the period of study author Berezhany gymnasium, his participation in the anthropological-ethnographic expedition led by Fedir Vovk on Podkarpatiya in 1904. Factors that affected the formation of personality and scientific interests of the scientist, the influence family environment on becoming west Z. Kuzeli. Deals with the history of relations Zenon Kuzelia and Ivan Franko.

Key words: Z. Kuzelia, F. Vovk, I. Franko, memories, documents.